

واژه های ترکی در فرهنگ گیل و دیلم

شاهپور نوروزی

بسم الله الرحمن الرحيم

تمدن چندین هزار ساله سرزمین سرسبزکناره ی خزر ، چشم هر باستان شناسی را خیره می کند و بر عظمت هنر ساکنانش گواهی می دهد.

یکی از زیباترین یافته ها و مکشوفات باستان شناسی " جام مارلیک " (تپه چراغعلی) است که هنر بومیان ماقبل آریایی را بوضوح نشان می دهد

مردمان دیلم و طبرستان از قدیم الایام به چالاکی در جنگ و سوارکاری مشهور بوده اند و بکارگیری سواران و جنگجویان دیلمی در دربار شاهان امری معمول بوده است.

برخی از واژگان بجا مانده در این زبان نشانگر قدمت چندین هزار ساله آن است برای مثال واژه zak به معنای " بچه " معادل şak در عیلامی و "uşak او شاق" در ترکی است.

تعداد زیادی از واژگان سومری نیز در زبان گیلکی دیده می شود که نشانگر ارتباط این دو قوم در برهه ی خاصی از تاریخ بوده است.

مثلا در زبان گیلکی sikl-sikli به معنای " تمیز و شسته و براق " است که در سومری sikil و در ترکی silik است.

حتی برخی از متخصصان سرزمین خدایان سومری را که در پشت کوه های " ماشو / ماشو mashu " قرار داشت با کوه های " ماسوله " تطبیق داده اند. البته واژه ی " ماشو " را با نام کوه های " میشوو داغی مرنند" نیز مرتبط می دانند. در آوانگاری کلمات ، بیشتر از الفبای ترکی استانبولی استفاده شده است.

آ

آباجی (آغا باجی) **abacı** : آباجی **abaci** (خواهر) (رایج در روستای شرق گیلان)

آچار **açar** : اچر **açar** (آچار، کلید) (رایج در روستای شرق گیلان)

آچار **aççar** (رایج در روستای غرب گیلان)

آداش **adaş** : اداش **adaş** (برادر، گاه پدر) (رایج در لنگرود)

آرخالیق **arxalıq** : الخالق **alxaluq** (نوعی کت)

آش **aş** : آش **aş**

آقا **aqa** : آقا **aqa**

آقا **aqa** : آقه **aqe** (پدر)

آل **al** : آل **al** (زن آل، قرمز)

آنا **ana** : اننه **anane** (ننه بزرگ، مادر بزرگ)

انه **anne** سالخورده، پیر

آیاز **ayaz** : ایاز **ayaz** (نسیم صبحگاهی آسمان صاف؛ نسیم مرطوب، هوای صاف شب)

اَشِينِمَك (تویوق اَشینیر) **eşinmək** : اشنگه گودن **aşange gudan** (به هم زدن و پراکندن خاک توسط مرغ برای یافتن دانه) (رایج در شرق و غرب گیلان)

اَنَلات **elat** (ایلات): ایلیات **ilyat** (کولی، دوره گرد، فالگیر) (رایج در روستای شرق گیلان)

او

اوتاق otaq : اطاق utaq (اتاق)

او

اوغور uğur : اوغور uqur (اغور، خير و برکت)

سفر به خير uqur baxayr اوغور به خير

ب

باشا باش **başabaş** : باشا باش (برابر، مساوی، سربه سر) (رایج در لنگرود)

بایراق (بایداق) **bayraq**: بیرق / بیدوق **bayraq / bayduq** (پرچم)

بزه ک **bəzək** : وزک گودن **vazak gudan** (بزک کردن)

بلگه **bəlge** : بلینگه **balinge** (نشانه در جنگل برای گرد آوری هیزم، پایگاه هیزم) (گالشی)

بوخچا **buxça** : بخچه **buxçe** (بقچه)

بوشقاب (بشقاب) **boşqab** : بشقو **buşqow** (کاسه)

بیخو **bixow** : بخو **buxow** (دستبند آهنی برای اسب یاغی و دزدها)

پ

پلمه **pəlmə**: پلیمه palime (هوای ابری و خفه و گرفته) (گالشی)

توپ **top**: تاب tab (توپ ، انواع توپ)

ت

تاش (داش) taş : تاش taş (صخره بزرگ کوهساران)

توخماق toxmaq : تخماق tuxmaq (كلوخ كوب)

توتون tütün : توتوم tutum (توتون)

خ

خانيم xanım : خانم xanam (خانم؛ جنده)

مادر جان xanam con خانم جون

ج

جوجوق (بچه) cocuq : جوجوغ cucuq (کارگر پادو در اداره پيله و چای)

چاخماق **çaxmaq** : چقماق **çaqmaq** (چخماق ، چخماق تفنگ)

چاریق (چاروق) **çarıq** : چاروق بند **çaruq band** (بند کفش)

چالا- چوخور **çala çuxur** : چاله چوغور **çale çuqur** ؛ **çale çuxul**
چاله چوخول (دست انداز)

چتین **çətin** : چتین **çatin** (ملال آور ، سخت ، دل آزار) (رایج در غرب گیلان)
چیتین **çitin** (رایج در لنگرود)

چپر **çəpər** : چپر **çapar** (چپر ، دیوار درست شده از نی)

چوپور **çopur** : چوپور **çupur** (آبله رو) (رایج در غرب گیلان)

چوو **çow** : چوو **çow** (شایع کردن حرف و مطلبی) (در سنگنوشته های ترکی در وادی اورخون، کتیبه ی تونیوکوک **çab** به معنای " شان و شهرت " می باشد)

شایعه کردن **çow daganen** (رایج در لنگرود)

چوغول **çuğul** : چوغولی گودن **çuquli gudan** (شکایت کردن)

چؤمچه **çömçə** : چمچه زن **çamçe zan** (قاشق زدن به ته دیگ) (رایج در لاهیجان و لنگرود)

چوووش (چاووش) **çavuş** : چوش / چکوش **çakuş / çauş** (چاووش)

- چی (پسوند) **çi** : فایتون چی **faytun çi** (درشکه چی)

داغ **dağ**: داغ (داغ و نشان روی تن حیوان) dağ

دالبا دال **dal ba dal**: دال به دال (پشت سر هم ، پیایی ، لاینقطع)

ده برتمک **dəbərtmək**: دپرکائنن daparkanen (با دست آدم خوابیده را تکان دادن و لرزاندن و بیدار کردن)

او را تکان دادم ، لرزاندم
دپرکائئم daparkanem

دره **dərə**: دره dare (دره) (رایج در لنگرود)

دونقوز (دونوز) **donuz**: دَنقوز danguz (خوک ، گراز) (رایج در شرق گیلان)

دول **dol**: دول dul (سطل چرمی مخصوص آبکشی از چاه حمام) (رایج در شرق و غرب گیلان)

دوشک **döşək**: دوشک duşak (تتشک ، زیر انداز) (رایج در شرق و غرب گیلان)

دیغیر لانماق **dığırılanmaq** (غلطیدن): دگردسن dagardasan (غلطیدن از این پهلو به آن پهلو ، دور زدن ، برگشتن)

دیک **dik**: دیک dik (راست و مستقیم) (رایج در انزلی)

س

ساج saç : ساج sac (کاکل) (گالشی - دیلمی ؛ لنگرودی)

زلف و کاکل دارد. Sac dane ساج دانه

ساجما saçma : سرچومه sarçume (ساجمه سربی) (لنگرودی)

sarçame سرچمه (گالشی)

ساق saq : ساق saq (تندرست)

خدا ترا سلامت بدارد. Xuda tare con saqi bade خدا تره جان ساقی بده (گالشی)

تندرستی و سلامت دارد. Con saqi dane جان ساقی دانه

سلامت هستی؟ Saq salem issi? ساق سالم ایسی؟

سارماق (سریمک) sarmaq (sərimək) (پیچیدن و بستن): ساروق saruq (بسته

، بقچه) (واژه "ساروق" اسم مفعول از مصدر "سارماق" است)

بقچه ، بسته saruq dabuste ساروق دبوسته

سانجاق (سنجاق) sancaq : قفلی سونجاق qufli suncaq (سنجاق قفلی)

سیلیک silik : سیکل سیکی sikl- sikkli (تمیز و شسته رفته و براق) (از واژه

سومری sikil)

ش

شئح (شئک) *şî* : شى *şî* (رطوبت ، شبنم ، باران نم نم) (رایج در شرق گیلان)

باران شبیه شبنم می بارد. *şak şî kune* شاک شى کونه (گالشی)

رطوبت پس داد. *şî baza* شى بزا

شؤلن *şölən* : شیلان کشى *şaylon kaşi* (اطعام وانفاق و اکرام به عموم مردم)

ق

قاب (قابچاق) **qab** : قابدون qabdon (ظروف)

قاب عکس akse qab عکسه قاب

قابیرقا (قابیرغا) **qabırqa** : قبرقه qabarqe (قفسه سینه)

قاتار **qatar** : قطار qatar (پشت سر هم)

قاتما **qatma** : قاتمه qatme (نخ کنفی ضخیم) (رایج در شرق گیلان)

قاتیق (قاتماق "افزودن" مصدریندن) **qatıq** : قاتوک / قاتق / قاتو qatuk
qatok/qato (خورشت غذا ، خورش)

قاچماق **qaçmaq** : قاچانن qaçanan (فرار کردن پنهانی)

قارماق **qarmaq** : قارماق qarmaq (قلاب ماهیگیری)

قازان **qazan** : قازقان / قزقون qazqon (دیگ)

قازانج **qazanc** : قزنج گودن qazanc gudan (ذخیره کردن پول در جایی)

قاش **qaş** : قاش qaş (ابرو) (رایج در لنگرود و انزلی)

قاشیق **qaşıq** : قاشوق / قاشوک qaşuq / qaşuk (قاشق)

قاطر (قاتیر) **qatır** : قاطر qatar (قاطر)

قامیش (قمیش) **qamiş(qəmiş)** : قمیش qamiş (گیاه نی)

قاییش **qayış** : قیش qayış (کمر بند ، تسمه چرمی ، قلاده چرمی)

قاییش ووردو **qayış vurdu** : قیش قیش بازی **qayış qayış bazi** (نام
یکنوع بازی که با کمر بند گروه مقابل را می زنند)

قولچماق **qulçumaq**: قولچماق / قولچاق / قورچاق **qulçaq/ Qurçaq**
(خپله ، چاق ، خیکی)

قولچماق Qulçumaq (رایج در لاهیجان و لنگرود)

قورباغا **qurbağa** : قورباغه **qurbaqe** (رایج در شرق گیلان)

قورچ **qurç** : قرص **qurs** (محکم و مقاوم) (در فارسی قرص و محکم گفته می شود اما این
کلمه ترکی است و در کتاب هزارساله دیوان لغات الترك؛ "قورچ تمور" قرج تمر " به معنای فولاد در اصل آهن سخت
و محکم و "قورچ ارن" به معنای مردان مقاوم آمده است.)

قورقوشوم (فلز سرب) **qurğuşum** : قورقشوم **qurquşum** (آدم یغور و
زمخت) (رایج در غرب گیلان)

قییماق (نارین دوغراماق) **qıymaq**: قییمه قییمه گودن **qayme qayme**
gudan (تکه تکه کردن)

ک

کۆلش **küləş**: کولوش (کاه ، کاه برنج)

کۆلک **külək**: کولاک (دریای طوفانی)

گ

گدیک gädik: گدوگ gaduk (گردنه ی برفگیر کوهستانی)

گۆنگ güng: گۆنگ gung (تنبوشه ، لوله سیمانی)

نوختا noxta: نقطه nuqte (افسار و دهنه حیوانات)

ننه nənə: اکه ننه akke nane (فضول محله ، همه کاره و فضول)

نئهره nehrə: نئره neere (تغار ، نهره ، خمره سفالی)

ی

یاخا yaxa: یخه یخه گیری (گودن) *yaxa yaxa giri (gudan)* (روبه رو کردن ، مواجهه دادن چند نفر برای کشف حقیقت) (یقه یقه گیری کردن)

یالانچی yalançı: یالانچی پهلوان *yalançı pahlavan* (کمک بند باز ، کمک ریسمان باز) (رایج بر رشت) (یالانچی پهلوان در ترکی به معنای "پهلوان دروغین" است)

یایلاق (بیلاق) yaylaq: یلاق *yalaq* (کوهستان)

مار بیلاقی *yalae mar* یلاقه مار

یاشماق yaşmaq: یاشماق *yaşmaq* (پارچه ای که نو عروس پس از عقد بدور دهان خود می بندد ؛ فرهنگ گیل و دیلم ص ۳۸)

منابع:

پاینده لنگرودی، محمود؛ فرهنگ گیل و دیلم (فارسی به گیلکی)؛ موسسه انتشارات امیرکبیر؛ چاپ اول، ۱۳۶۶، چاپخانه سپهر، تهران.